

ΤΑ ΤΕΜΠΗ

[Ἐκ τοῦ προσεχῶς ἐκδοθησομένου συγγράμματος τὰ «Θεσσαλικά», ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Γεωργιάδου].

Ἐνατολικώτερον τοῦ Ὀλύμπου ἐκτείνεται ἡ Ὀσσα, χωριζομένη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Αὕτη, περιβαλλομένη πρὸς Δ. μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς Ὀσσης, διαρρέεται ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ, ἔχουσα μῆκος μὲν ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῆς ἐξόδου 1—1 1/2 ὥρας, τὸ δὲ πλάτος ποικίλλον μεταξύ 220 Γαλ. βημάτων καὶ 30 Γαλ. ποδῶν.

Εἰς τὸ ὄνομα τῆς τερπνῆς ταύτης κοιλάδος, τῆς ὠραιότερας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τοποθεσίαν τῆς τόσον ὠραίας Ἑλλάδος, αἱ χαρμύσσοι ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος ἀθροαί παρουσιάζονται εἰς τὴν φαντασίαν. Ἡ δροσερότης τῆς, αἱ γραφικώταται καλλοναί τῆς ἦσαν τόσῳ περίπυστοι, ὥστε πᾶσα ὠραία τοποθεσία, πᾶσα τερπνὴ κοιλάς ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἀρχαίων Τέμπη. Ὁ Ὀράτιος ἀποκαλεῖ οὕτω τὴν ἐξοχικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν, ὃ δὲ Βιργίλιος, ἐξυμνῶν τὴν εὐτυχιάν τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ὀνομάζει Τέμπη χωρίον κατάρβυτον καὶ κατάφυτον. Ὁ Θεόκριτος ἐρωτᾷ τὰς Νύμφας, ἂν ἀπατηθεῖσαι ἀπὸ τὴν τερπνότητα τῆς ὠραίας αὐτῆς κοιλάδος ἐπελάθοντο τοῦ Δάφνιδος. Ὁ Λουκανὸς καὶ ὁ Κάτουλλος ἐξυμνοῦσι τὰς καλλονὰς τῆς. Ὁ εὐσεβὴς Φνελεὼν, ἐντυροπῶν τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἐντυροφᾷ κατὰ φαντασίαν εἰς τὴν θέαν τῶν καλῶν τῶν Τεμπῶν «je cueille les lauriers des Delphes et je goûte les délices de Tempe»· ὃ δὲ Αἰλιανὸς, περιγράφων τὴν εἰδυλλιακὴν καλλονὴν τῆς κοιλάδος, μνημονεύει καὶ τῶν εὐωχιῶν καὶ συμποσίων, ἃ συνετέλουν οἱ περίοικοι ἐν αὐτῇ. Σήμερον ὁμοῦς κατῆφεια καὶ σιωπὴ ἐπικρατεῖ ἐκεῖ, καὶ μόνον ὁ κρότος τῶν βημάτων σπανίων τινῶν διαβατῶν ταρασσεῖ τὴν ἠρημίαν τοῦ τόπου· καὶ τὸ ἔαρ, ὅτε ἡ ἀναγεννωμένη φύσις ἀποδίδει εἰς τὴν κοιλάδα ὅλην τὴν καλλονὴν καὶ τὴν χάριν τῆς, ἀντὶ τῶν ἁσμάτων καὶ τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἀνέπεμπον οἱ γηθόσοι κατόικοι πλέοντες ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ εὐωχοῦμενοι ἐπὶ τῶν τερπνοτάτων αὐτοῦ ὄχθων, ἀκούεται μόνον ὁ κρότος τῶν βημάτων τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν κοιλάδα πρὸς συλλογὴν τοῦ μέλιτος, ὅπερ εἰσέτι ἐναποθετοῦσιν αἱ βιομήχανοι μέλισσαι ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς πατρίδος τοῦ ποιμένου Ἀριστέου (Βιργ. Γεω. 4. 317).

Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων περιέγραψαν τὴν κοιλάδα ὁ Λίβιος (44. 6) ἴσως κατὰ Πολύβιον, ὁ Πλίνιος (Hist. nat. 4, 8, 15) καὶ ὁ Αἰλιανὸς (Π. Ἰστ. Βιβλ. 4). Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Gell, ὁ Dawhins, ὁ Holland, ὁ Dodwell, ὁ Leake, ὁ Mezières, ὁ Ussing, ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἤδη συγγράμμασιν, ὁ Kriegk (das thessalische Tem-

pe. Leip. 1835), καὶ ὁ Fallmerayer (Fragm. aus dem Orient σ. 432). Καὶ ὁ μὲν Leak καὶ ὁ Dodwell παρέσχον τὴν ἀκριβεστάτην περιγραφὴν τῆς κοιλάδος· οἱ μόνοι ὁμοῦς αἰσθανθέντες τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον τῆς τοποθεσίας καὶ τὴν θαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἦν παράγει αὕτη, εἶναι ὁ Ussing, ὁ Fallmerayer καὶ ὁ Mezières. Ἡ κοιλάς αὕτη, λέγει ὁ Mezières, δὲν εἶνε, ὡς ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, δροσερά τις καὶ χαρίεσσα τοποθεσία, ὅπως ἀρχαίοι τινες τὴν περιέγραψαν. Καὶ δὲν ἐλλείπουσι μὲν ἐνταῦθα θαθεῖαι σκιαὶ μεγαλοπρεπῶν πλατάνων, βλαστανόντων ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, οὔτε δροσερὰ ὕδατα καταρρέοντα ἐκ τῶν πλευρῶν τῶν ὑπερκειμένων ὀρέων, οὔτε χλοεροὶ λειμῶνες, οὔτε πᾶν ὅ,τι τερπνὸν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ ποιητικὴ φαντασία, ἀλλὰ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς κοιλάδος, τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἀπαράμιλλον αὐτῆς καλλονὴν, εἶνε ὅτι ἡ χαρίεσσα αὕτη κοιλάς εἶνε στενὴ, χαίνουσα μεταξύ δύο γιγαντιαίων ὀρέων, τῆς Ὀσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀποσχισθέντων ἀπ' ἀλλήλων διὰ θιαίου σεισμοῦ. Καὶ τῶντι· τὸ πᾶν φέρει ἐν τῇ κοιλάδι τὰ ἔχνη θιαίας τινὸς καταστροφῆς· οἱ βράχοι εἶνε κατεσχισμένοι καὶ συντετριμμένοι, μὴ ἔχοντες τὴν τελείαν ἐκείνην μορφήν, δι' ἧς περιβάλλει ἡ φύσις τὰ τέλεια ἔργα τῆς. Πολλαχῶς τοῦ στενοῦ τὸ ὄρος φαίνεται διερρώγος καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ ὕψος, αἱ δὲ κάθετοι καὶ ἀντικρίζουσαι ἀλλήλαις πλευραὶ τῆς Ὀσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἠδύνατο καὶ σήμερον νὰ τεθῶσιν ἀκριβῶς ἐπ' ἀλλήλων, ἂν ἐξηλείφετο τὸ διαχωρίζον αὐτὰς διάστημα· ἀλλ' ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἡ θεὰ τῶν ἐρυθρῶν ἀποτόμων καὶ ὑπερυψήλων βράχων, αἵτινες ὑπέρκεινται ἐκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ, καταπλήσσει τὴν φαντασίαν τοῦ θεωμένου, ὃ ἦσυχος τοῦ Πηνειοῦ ροῦς ἀφ' ἐτέρου, ὅστις ἐλαίου δίκην κυλίζει ἠρέμα τὰ ἀργυρὰ νάματά του, ποῦ μὲν πλατύτερος καὶ σχηματίζων χάριεν τι νησίδιον, ποῦ δὲ στενότερος, αἱ ἐπὶ τῶν ποδῶν τῆς Ὀσσης μικραὶ παρόχθιοι πεδιάδες, αἵτινες διαρρέδμεναι ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων ὑδάτων σχηματίζουσι ὠραῖον χλοερὸν τάπητα, σκιαζόμενον ὑπὸ εὐθαλῶν δένδρων, ἐλατόσυι τὴν σοβαρὰν ἀγριότητα τοῦ τόπου καὶ ἀναμειγνύουσιν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν, ἦν ἐμποιοῦσι τὰ μεγάλα θεάματα τῆς φύσεως, τὴν τέρψιν τὴν παραγομένην ἐκ τῆς θεάς τῶν χαριεστάτων εἰκόνων. Ἐν τῇ ἐνώσει λοιπὸν τῶν ἀντιθέτων τούτων ἐντυπώσεων κεῖται ὁ ἀληθὴς χαρακτηρισμὸς καὶ τὸ πραγματικὸν μεγαλεῖον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἐνέχει αὕτη ὅ,τι ἄγριον καὶ ὅ,τι τερπνὸν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει· ἀφ' ἐνὸς μὲν κορυφαὶ ὑπερψῆλοι καὶ βράχοι κατεσχισμένοι καὶ διηυλακωμένοι ὡς ὑπὸ κερανοῦ, ἀφ' ἐτέρου δὲ μεγαλοπρεπῆς καὶ ἦσυχος ποταμὸς κρυπτόμενος ὑπὸ τὴν σκιὰν θαυσιαίων πλατάνων καὶ περι-

βαλλόμενος ὑπὸ δροσερωτάτης χλόης. Καὶ ἀπαντῶσι μὲν καὶ ἀλλαχοῦ ἐπίσης ἄγρια ὄρη· ἡ χαράδρα τοῦ Ταυγέτου, αἱ παρὰ τὴν Ἀμάλφην ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Σαλέρονου ἀκταὶ καὶ οἱ βράχοι τοῦ Ταυρομενίου ἐν Σικελίᾳ δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἄγριοι, κατὰ τὸν Mezières, τῶν ἐπικρεμαμένων ἐπὶ τῶν Τεμπῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὀσσης, ἀλλ' ἐκεῖ λείπει ὁ ποταμὸς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν κραταιὰ βλάστησις. Τὰ στενὰ τοῦ Ἀψου εἶνε μὲν ὄχυρά, ἄγρια καὶ μεγαλοπρεπῆ, κάλλη ὅμως δένδρων καὶ χλωρότητα ὕλης καὶ διατριβὰς καὶ λιμῶνας ἠδεῖς δὲν ἔχουσι (Πλουτ. Γ. Φλαμ. ΙΙΙ.). Ὁ Ἀλφειὸς καὶ ὁ Σπερχεῖος διαρρέουσιν ὠραίας κοιλάδας, ἀλλὰ δὲν περιβάλλονται ὑπὸ ἀποκρήμων βράχων. Ὁ Ἀλβίς διαρρήγνυον τὰς Σαξωνικὰς Ἀλπεις σχηματίζει ὠραίαν κοιλάδα, ἥτις ὅμως οὔσα πλατυτέρα τῶν Τεμπῶν ὑστερεῖ ταύτης καὶ κατὰ τὴν βλάστησιν καὶ κατὰ τὸ ἀπότομον τῶν περιβαλλόντων βράχων, καὶ δὲν δύναται ἐπομένως οὔτε κατὰ τὸ καταπληκτικὸν μεγαλεῖον οὔτε κατὰ τὴν χάριν νὰ παραβληθῇ μετ' αὐτῆς.

Καὶ ἡ μὲν πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου καταπίπτουσα ἀποτόμως εἶνε ἀπρόσιτος, οὐδεμίαν καταλείπουσα ἀτραπὸν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ· διὸ καὶ ἡ μόνη ὁδὸς, ἥτις καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν ἄγει διὰ τοῦ στενοῦ, κεῖται ἐπὶ τῆς Ὀσσης· παρατηροῦνται δὲ ἐνιαχοῦ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Οὕτως ἐπὶ μὲν τῆς εἰσόδου πέραν τοῦ χανίου τῶν Ἀμπελακίων παρατηρεῖται διπλῆ αὐτὰς ἐσκαμμένη ἐν τῷ βράχῳ ὑπὸ τῶν τροχῶν τῶν ἀμαζῶν· πορρωτέρω δὲ, ἔνθα ὁ ποταμὸς σχηματίζει νησίδριόν τι, ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίων περιβάλλεται ὑπὸ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ τείχους πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὁδοῦ καὶ ἀπόκρουσιν τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ καὶ ἔτι πορρωτέρω δὲν ὑπέρεται ἡ ὁδὸς πολὺ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, κατὰ δὲ τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, ἔνθα τὸ πλάτος αὐτῆς εἶνε ἐλάχιστον, ἀναρρίχεται ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὀσσης, ὅθεν εἰς ἰκανὸν βάθος φαίνεται ῥεῶν ὁ ποταμὸς. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς Ὀσσης βαθυτάτη χαράδρα, σχηματισθεῖσα ἴσως συγχρόνως μετὰ τῆς κοιλάδος, παταγωδῶς ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους καταφέρουσα τὰ ἀφρίζοντα ὕδατα ῥυακίου. Ἐν τῇ χαράδρᾳ ταύτῃ παρατηροῦνται κολοσσιαῖα τμήματα βράχων, ἅτινα, ἀποσπασθέντα ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους, ἀνεχαιτίσθησαν ἐν τῇ καταφορᾷ αὐτῶν καὶ φαίνονται ὡσεὶ αἰωρούμενα μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς χαράδρας ταύτης ὑψοῦται βράχος, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποῦ παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίου ἐλληνικοῦ φρουρίου, ἐνὸς τῶν 4 πρὸς φρούριον τῆς κοιλάδος κατεσκευασμένων, καὶ τοῦ ὁποῦ ἡ θέσις ἀκριβεστάτα ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Διβίου «quartum viae ipsi qua media et angustissima vallis est

impositum»· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου παρατηροῦνται ἐρείπια μεσαιωνικοῦ φρουρίου, τοῦ Κάστρου τῆς Ὀραίας, κειμένου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Λυκοστόμιου. Πέραν τῆς θέσεως ταύτης ἡ κοιλάς ἄρχεται ἐκ νέου νὰ εὐρύνηται πρὸς τὴν ἔξοδον· καὶ ἀμέσως μὲν μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν χαράδραν ἀπαντῶμεν κατακάθετον βράχον ὡς τινα τετραγώνον πύργον κατασκευασθέντα ὑπὸ ἀνθρωπίνης χειρὸς, οὐχὶ μακρὰν δ' αὐτοῦ ἐκρέει ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς Ὀσσης πηγὴ ψυχροτάτου ὕδατος Κρυολόγος καλουμένη, τῆς ὁποίας τὰ κυανὰ ὕδατα ἀπαξιούσι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Dodwell νὰ ἀναμιχθῶσι μετὰ τῶν θολῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ· ἔτι δὲ πορρωτέρω ὑπὲρ τὴν ὁδὸν ἀναγινώσκεται ἐπιγραφὴ Λατινικὴ «L. Cassius Longinus proconsul Tempe munivit». Ὁ ἀνθύπατος οὗτος ἦτο εἰς τῶν στρατηγῶν τοῦ Καίσαρος, μνημονευόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ. Οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην *Γραμμέρον ἄλας*, καθότι ἐν τῇ ἀμαθείᾳ αὐτῶν πιστεύουσιν, ὅτι ἐνταῦθα εἶνε καταγεγραμμένον τὸ εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ δαπανηθὲν ἄλας· ἐκείθεν δὲ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν τελευτᾷ ἡ κοιλάς.

Ἡ ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν βλάστησις εἶνε κραταιοτάτη. Ὑπερῦψηλοι πλάτανοι, ἰσοῦψεῖς τῶν ὁποίων οὐδαμοῦ εἶδεν ὁ Mezières, ἴασμοι, δαφνοκέρασοι, λίγυνοι, ῥοῖαι, ἰτέαι καὶ ἄλλα ἐπισκιάζουσι τὸ βῆθρον τοῦ Πηνειοῦ, οὐτινος τὰ ὕδατα φαίνονται ὡσεὶ ἐξερχόμενα ἐκ τῶν κλάδων τῶν ἐν αὐτοῖς λουομένων δένδρων· ἐπὶ δὲ τῶν ἐρυθρῶν πλευρῶν τῶν ὄρεων ἀναρρίχωνται πλεῖστα παράσιτα φυτὰ ὑπὸ τὴν σκιάν πρίνων, πευκῶν καὶ ἀγριελιαῶν. Ἀραιὰ δὲ καὶ σπανίως θάλλει τὴν σήμερον ἐν τῇ κοιλάδι ἡ ἐρασμαία δάφνη, τὸ ἱερὸν φυτὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς ὃ μετεμορφώθη ἡ περικαλλῆς κόρη τοῦ Πηνειοῦ, φεύγουσα τὸν ἔρωτα τοῦ θεοῦ, καὶ ἥτις ὑπενημίξει τοὺς ἀρμονικοὺς στίχους τοῦ Ὀβιδίου·
Conjux quoniam mea non potes esse
arbos eris certe, dixit, meus. Semper habebant
te coma, te citharae, te nostrae, Laura, pharetrae.

Καὶ τὸ μὲν μεσαιωνικὸν ὄνομα τῆς κοιλάδος *Λυκοστόμιον* δὲν ἀκούεται πλέον· καλεῖται δὲ σήμερον ἡ κοιλάς *Στερόν τοῦ Μπαμπᾶ*, ἔκτινος κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς κειμένου ὀμωνύμου χωρίου· ἀλλὰ διατηρεῖται εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα παρὰ τοῖς περιοίκους καὶ μετὰ σεβασμοῦ προφέρονται παρ' αὐτῶν τὰ ἱερὰ Τέμπη. Ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἐλατρεύετο τὸ πάλαι ὁ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τῆς καλλονῆς καὶ τῆς χάριτος, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ καθαρμοῦ, ὃν ὑπέστη ἐνταῦθα κατὰ προσταγὴν τοῦ Διὸς, ὅτε κατετόξευσε τὴν δράκοντα Πύθωνα, φυλάττοντα τοὺς Δελφούς. Ἐνταῦθα λοιπὸν καθαρθεὶς καὶ στεφανωσάμενος ἐκ τῆς Πηνειίδος δάφνης, λαβὼν δὲ καὶ κλά-

δον ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν δεξιάν, ἦλθεν εἰς Δελφοὺς καὶ παρέλαβε τὸ μαντεῖον· ὑπῆρχε δὲ καὶ θωμὸς ἐν τῇ κοιλάδι, ἐν ᾧ ἔστεφανώσατο καὶ τὸν κλάδον ἀφείλεν ὁ θεός. Ἐκτοτε δὲ οἱ Δελφοὶ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἔπεμπον ἀνὰ πᾶν ἔννατον ἔτος παῖδας εὐγενεῖς, οὔτινες ποιοῦντες μεγαλοπρεπεῖς θυσίας ἐν τῇ κοιλάδι, ἀνεχώρουν διαπλέξαντες στεφάνους ἐκ τῆς αὐτῆς δάφνης, ἀφ' ἧς καὶ ὁ θεός ἔστεφανώσατο. (Αἰλ. Π. Ἰστ. 3, 1). Καὶ τοῦ μὲν θωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος οὐδὲν ἔχγος σήμερον σώζεται, παρατηροῦνται ὅμως ὑψηλὰ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου σπήλαια κατοικούμενα ἄλλοτε ὑπὸ ἐρημιτῶν, ὡς καὶ ναῖσκος τις τῆς Παναγίας, καὶ οὕτω παραμένει καὶ σήμερον ἡ ἱερότης τοῦ τόπου.

Πρὶν ἤδη μνημονεύσω τῆς περιγραφῆς τῶν Τεμπῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, παραθέτω ἐνταῦθα μετάφρασιν τῆς περιγραφῆς τοῦ Fallmerayer, ὅστις κακοβούλως μυωπῆσας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ μείνῃ ἀδιάφορος πρὸς τὰς καλλονὰς τῆς ὠραίας ἡμῶν γῆς, ἀλλ' ἐνθουσιασθεὶς ἐκ τῆς θέας τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν κατέγραψε περιγραφὴν ἀνταξίαν τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλονῆς τοῦ περιγραφομένου τόπου (Frag. aus dem Orient S. 372). «Τὸ ἐπικρατοῦν, λέγει, ἐν τῇ κοιλάδι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς δένδρον κατὰ τε τὴν πληθὴν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ μέγεθος εἶνε ὁ πλάτανος. Εὐρισκόμενος καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος, πληροὶ τὰ κενὰ διαστήματα, βλαστάνει ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ καὶ σφριγῶν ἀναδύεται ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων· ἀμιλλώμενα δὲ πρὸς τοῦτον βλαστάνουσιν ἐν τῇ κοιλάδι ἡ τερέβινθος, ἡ ῥοῖα, ὁ ἴασμος, ἡ μελία, ἡ ἰτέα, ἡ δρύς, ἡ πρίνος, ἡ κότινος, ἡ δαφνοκέρασος, καὶ τέλος ἡ Πηνειὸς δάφνη, ἅτινα κατακομοῦσι τὴν κοιλάδα καὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ δι' ἀμαράντου χλωρότητος, καὶ περιβαλλόμενα ὑπὸ οἰνάδος καὶ κληματίδος σχηματίζουσιν ἀδιαπέραστον εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας σκιάδα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ εὐρὺς ποταμὸς, πολλαχοῦ κεκαλυμμένος ἀπὸ τὴν σφριγῶσαν βλάστησιν, προκυλινδεῖ τὸ ἥρεμον αὐτοῦ βέϋμα. Καὶ οἱ μὲν πλάτανοι τὸν χειμῶνα ἀποβάλλουσι τὸν ἐκ τῶν φύλλων κόσμον, ἀλλὰ τὰ πλεονάζοντα ἀειθαλῆ δένδρα καὶ αἱ εὐσμίαν ἀποπνέουσαι λόχμαι διατηροῦσι τὴν ἐντύπωσιν αἰωνίου ἐν τῇ κοιλάδι ἔαρος. Καὶ ἐκεῖ δὲ, ἐνθα ὁδὸς καὶ ποταμὸς πληροῦσιν ἅπαντα τὸν μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης χώρον, διατηρεῖται ἀκαμαία ἢ ἐν τῇ κοιλάδι βλάστησις. Ἀλλὰ θαυμασιωτέρα τῆς βλαστῆσεως εἶνε ἡ ἐν τῷ στενῷ ἀφθονία τῶν πηγαίων ὑδάτων, ἅτινα δαφυλῶς καὶ ἀπροσδοκίτως ἀναβλύζουσιν ὑπὸ τὸ βῆμα τοῦ διαβάτου ἐκ τοῦ

παρακειμένου βράχου ἢ ἐκ τῆς ρίζης τῶν πλατάνων, καταρρέοντα, καθαρὰ ὡς ἀδάμαντες καὶ κατάψυχα ὡς οὐδαμοῦ ἀλλοῦ, εἰς τὸν παραρρέοντα Πηνειὸν· μεταξὺ δὲ τῶν βρουαδῶν ὄχθων τῶν ρυακίων διαφαίνεται διὰ τῶν διαυγῶν ὑδάτων ἡ κατὰλευκος μαρμαρώδης κοίτη αὐτῶν. Ὅποιος πλοῦτος, ὅποια δροσερότης παρέρχεται ἐνταῦθα ἀχρηστος καὶ ἀφανής! Καὶ ἐν μὲν τῇ Ὀσση, ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρει ἡ ὁδὸς, παρατηροῦνται ἀειθαλεῖς νάπαι κατάρρυτοι καὶ ἀνθοστόλιστοι, ἐνῶ ἡ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος καταπίπτει ἀπότομος καὶ ὡς δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς διαπρισθεῖσα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' οὐχὶ πανταχοῦ ἐσρημένη τοῦ ἐκ τῆς βλαστῆσεως κόσμου. Καὶ ταπεινὴ μὲν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος ἡ ὁδὸς, αἰωρεῖται πορρωτέρω εἰς ὕψος μεγαλείτερον, ἀφικνουμένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ αὐλῶνος εἰς τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημειον, ἐνθα τὸ μὲν πλάτος τῆς κοιλάδος εἶνε στενότατον, αἱ δὲ ἀντικρύζουσαι κολοσσιαῖαι πλευραὶ τῶν ὄρων ἀποδίδουσι αὐτῇ ἀγρίαν καὶ ῥωμαντικὴν ὠραιότητα. Αὐραὶ ψυχραὶ διαπνεοῦσι τὸ στενὸν ἐνταῦθα· ἡ δὲ ὡς ψιθυρίζουσι ἡ πεύκη καὶ ἡ ἐλάτη ἐπὶ τῶν ἀποτόμων πλευρῶν, πολὺ ἀνέφη κυλινδοῦνται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρων καὶ ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χάσματος ὑπερίπταται κρώζων ὁ μακρόπτερος ἀετὸς τοῦ Ὀλύμπου· μόνον δὲ δύο ἢ τρεῖς ὥρας διεισδύει ἡ χειμερινὴ ἡλιακὴ ἀκτίς ἐν τῇ μοῖρα ταύτῃ τῆς κοιλάδος, ἐνῶ τὸ θέρος ἀποβαίνει ἐρασιμιωτάτη διὰ τε τὴν χλωρότητα τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν σκιερὰν δροσερότητα αὐτῆς· ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου εὐρύνεται ἡ κοιλάς κανοσιδῶς πρὸς τὴν ἐξοδον, ὡς δύο κῶνοι ἐφαπτόμενοι ἀλλήλων διὰ τῶν κορυφῶν εἶνε ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τοῦ σχήματος τῆς διασφάγος τῶν Τεμπῶν· ἀλλ' ἢ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν μοῖρα αὐτῆς εἶνε θελκτικωτέρα τῆς πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Πραεῖς ἡλιόβλητοι λόφοι διαστίβουσι ἐν ταῖς ὑψεραῖς τοῦ Ὀλύμπου διὰ τῶν ὑψηλῶν δένδρων· χαρίζονται λειμῶνες, δάση πλατάνων, πηγαὶ διαυγῶν ὑδάτων καὶ κατάρρυτα ἐν τῷ Πηνειῷ νησίδα ἀποτελοῦσι τὴν θερμὴν διασκέδασιν τῶν κατοίκων τοῦ Μπαμπᾶ, χωρίου κειμένου κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος, ἐρασιμίας ἐν τῷ μέσῳ πλατάνων, κυπαρίσσων καὶ πιτύων. Καὶ ὁ ποταμὸς δὲ καταλείπει ἐνταῦθα τὸν ἥπιον καὶ σιωπηλὸν ῥοῦν, καὶ μετὰ ῥοίζου προσοχθίζου τὰ ἀφρίζοντα κύματά του ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀλιέων ῥιπτομένου προχώματος· χειροποίητοι δὲ κοιλότητες καὶ ὑπὸ κληματίδων περιστεφόμενα σπήλαια ὑποσημαίνουσι μυστηριώδη τινα καὶ λησμονηθεῖσαν λατρείαν τῆς ἀρχαιότητος. Ἐν τινι τῶν κοιλοτήτων τούτων ἐπὶ τῆς Πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου ὑπάρχει ναῖσκος τις τῆς Παναγίας, ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ὅποιου βλαστάνει εἰσέτι ἡ δάφνη, εἰς ἣν μετεμορφώθη ἡ χαρίεσσα

κόρη τοῦ Πηγειοῦ, φεύγουσα τὸν ἔρωτα τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις κλάδον ἐκ ταύτης κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα καὶ στέφανον ἐκ τῶν φύλλων τῆς φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς προσῆλθεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπως παραλάβῃ τὸ ἐκεῖ μαντεῖον. Καὶ ἐγὼ δὲ διαβαίνων διὰ τῆς κοιλάδος ἔδρεψα κλάδον ἐκ τοῦ ἔρασιμου δένδρου, ὄνπερ διαφυλάττω παρὰ τὰ μεμαραμμένα φύλλα τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰωσαφὰτ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἱερῶν Τεμπῶν».

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ γλαφυρὰ περιγραφή τῆς θαυμαστῆς κοιλάδος ὑπὸ τοῦ Fallmerayer· ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων, ὁ μὲν Ὁβίδιος, προσέχων μᾶλλον εἰς τὴν ἀρμονίαν τῶν στίχων καὶ ὀλίγων μεριμνῶν περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ περιγραφομένου τόπου, εἶνε ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν Τεμπῶν λίαν ἀτυχῆς, μηδεμίαν λέγων λέξιν χαρακτηρίζουσαν μετ' ἀκριβείας τὴν ὑμνουμένην κοιλάδα. Ὁ κατὰ τοὺς στίχους αὐτοῦ κυλιῶν τὰ ἀφρώδη ὕδατά του Πηνεῖος καὶ ἐκτινάσσων τὰς ὑγράς βανίδας τοῦ ἐπὶ τῶν πλησίον δένδρων, ὁ πληρῶν τὴν πέριξ καὶ πόρρω χώραν ὑπὸ κρότου καὶ θορύβου, εἶνε ὁ ἡρεμώτατος τῶν ποταμῶν τῆς γῆς· μόλις ἀκούεται ψιθυρισμός τις τοῦ ἡσύχως τὴν πεδιάδα διαρρέοντος ὕδατος (Μεταμ. 568. κέ.). Ἐπιτυχέστερον ἐμπνεομένη φαίνεται ἡ Μούσα τοῦ Κατούλου (Epith. Thet. et Pel. v. 285): ὁ στίχος μάλιστα

Tempe quae silvae cingunt superimpedentes
εἶνε ἀπεικόνισις πιστοτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ βρείθρου τοῦ ποταμοῦ ἐπικρεμαμένων πλατάνων. Ὁ δὲ Τίτος Λίβιος (44. 6) φαίνεται μᾶλλον ἐπηρεασθεὶς ἐκ τῆς ἀγρίας ὄψεως τοῦ στενοῦ, τῆς ὁποίας τὴν ἐντύπωσιν ἐξαίρει ἐν τῇ ἐπομένῃ περιγραφῇ· «Rupis undique ita abscisae sunt ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animaeque possit terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis». Ἡ περιγραφή αὕτη ἀληθεύει κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, ἐνθα ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὀσσης ἀναρριχωμένης ὁδοῦ φαίνεται εἰς ἱκανὸν βῆθος βέων ὁ ποταμὸς, ἄνευ ὅμως κρότου τῶν ἐκ τῆς Ὀσσης καταρρέοντων ὑδάτων.

Ὁ δὲ Αἰλιανὸς, καίπερ, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ποιήσας τὴν περιγραφὴν τῶν Τεμπῶν πρὸς ἐπίδειξιν φραστικῆς δεινότητος, ἐπιτυχῆναι ἀριστα εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς εἰδυλλιακῆς καλλονῆς τῶν Τεμπῶν, οὐδόλως ὑποδεικνύων τὴν ἀγρίαν καὶ καταπληκτικὴν ἀποψιν αὐτῶν. Παραθέτω ἐνταῦθα τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις· «Κισσὸς μὲν γὰρ πολὺς καὶ εὐ μάλιστάς ἐνακμάζει καὶ τέθηλε, καὶ δίκην τῶν εὐγενῶν ἀμπέλων κατὰ τῶν ὑψηλῶν δένδρων ἀνέρπει καὶ συμπέφυκεν αὐτοῖς· πολλὴ δὲ σμίλαξ, ἡ μὲν πρὸς αὐτὸν τὸν πάγον ἀνατρέχει καὶ ἐπισκιάζει τὴν πέτραν, καὶ ἐκεῖνη μὲν ὑπολανθάνει, ὁρᾶται δὲ τὸ χλοά-

ζον πᾶν καὶ ἔστιν ὀφθαλμῶν πανήγυρις. Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς λείοις καὶ καθειμένοις ἄλλα τέ ἐστι ποικίλα καὶ ὑποδρομαὶ συνεχεῖς ἐν ὥρᾳ θέρους καταφυγεῖν ὀδοιπόροις ἡδίστον καταφύγιον, ὃ καὶ δίδωσιν ἀσμένως ψυχᾶσθαι· διαρρέουσι δὲ καὶ κρῆναι συχναὶ καὶ ἐπιρρέεινάματα ὑδάτων ψυχρῶν καὶ πιεῖν ἡδίστων· καταδουσι δὲ ὄρνιθες ἄλλοι ἄλλῃ διεσπαρμένοι, καὶ μάλιστα οἱ μουσικοὶ, καὶ ἐστιῶσιν εὐ μάλιστάς ἀκοῆς, καὶ παραπέμπουσιν ἀπόνως καὶ σὺν ἡδονῇ, διὰ τοῦ μέλους τὸν κάματον τῶν παριόντων ἀφανίσαντες· παρ' ἐκάτερα δὲ τοῦ ποταμοῦ αἱ διατριβαὶ εἰσὶν αἱ προειρημένα καὶ αἱ ἀνάπαυλαι· διὰ μέσου δὲ τῶν Τεμπῶν ὁ Πηνεῖος ποταμὸς ἔρχεται σχολῇ καὶ πράως ἐλαίου δίκην· πολλὴ δὲ ἡ σκιά ἐκ τῶν παραπεφυκότων δένδρων καὶ ἐξαρτωμένων κλάδων τίκτεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας οὕτω προήκουσαν ἀποστέγειν τὴν ἀκτίνα καὶ παρέχειν τοῖς πλέουσι πλεῖν κατὰ ψύχος. Πᾶς δὲ ὁ περίοικος λαὸς συνίασιν, ἄλλοι μὲν ἄλλῃ, καὶ θύουσι καὶ συμπίνουσι».

Τέλος ἡ περιγραφή τοῦ Πηνειοῦ (4, 8) προσεγγίζει πασῶν τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἀκριβείαν, ἐνθα οἱ μὲν δυνάμενοι νὰ καταμετρηθῶσι διὰ τῆς ὁράσεως ἐκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ βράχοι, καὶ ὁ ὑπὸ θαλερὸν δάσος ἤσυχος ροὺς τοῦ Πηνειοῦ καὶ αἱ χλοεραὶ ὄχθαι καὶ τὰ ἄσματα τῶν πτηνῶν πιστότατα περιγράφονται, ἐνῶ ἡ διαύγεια τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ καὶ τὰ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ διορώμενα πράσινα λιθάρια κεῖνται μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ περιγράφοντος· διότι τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶνε πάντοτε θοὰ, καὶ μόνον μετὰ παρατεταμένην ἀνομβρίαν γίνονται ὀπωσοῦν διαφανῆ, χωρὶς ὅμως καὶ τότε νὰ ἐπιτρέπωσι τὴν ὄρασιν τῶν ἐν τῷ πυθμένι ἀντικειμένων.

ΠΟΘΕΝ ΕΞΑΡΤΑΤΑΙ Ο ΠΑΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

[Μετὰφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, ὑπὸ Σπ. Μ.]

Εἰς σπουδαίας σκέψεις ἐμβάλλει πάντα ζωολόγον καὶ βιολόγον, θεωροῦντα τὰ ζῶα ἐν τῇ ὑπαιθρῷ αὐτῶν διαίτη, δηλαδὴ ἐν τῇ κατὰ φύσιν αὐτῶν ζωῇ, τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἰδους τινὸς ζῴου ἐν ὠρισμένην χώρᾳ ἀπαντᾷ περιποῦ ὁ αὐτός.

Οἱ συλλέκται καὶ τάκται τῶν ζῴων ἐκφράζονται πάντοτε οὕτως· τὸ εἶδος τοῦτο ἀπαντᾷ ἐνταῦθα ἢ ἐκεῖ σπανίως, τὸ δεῖνα ἱκανῶς συχνά, τὸ δεῖνα εἶνε κοινότατον. Οὕτω π. χ. τὰ ἀρπακτικὰ τῶν πτηνῶν εἰσὶν ἀπανταχοῦ σπάνια, ὅπως καὶ ὁ κόκκυξ καὶ τὰ πλεῖστα ἐντομοφάγα πτηνά, ἐνῶ τὰ πυρηνοφάγα ἀπαντῶσιν ἀπανταχοῦ πολυπληθῆ, οἷον οἱ οἰκοδίατοι στρουθοὶ (ἡτοὶ τὰ κοινὰ ἡμῶν στρουθία) ἐν τῇ βορείᾳ Ἀμερικῇ, ἐνθα μετηνέχθησαν, οἷτινες εἰς πᾶσαν χώραν, εἰς ἣν μεταβαίνοσι, πολ-